

АНОТАЦІЯ

Панов В.Я. Мовний імперіалізм: український контекст. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія (Галузь знань 03 Гуманітарні науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2025.

В дослідженні ми займаємо позиції теорії мовного (лінгвістичного) імперіалізму, яку вважаємо критично актуальною для українського суспільства, яке опинилося в складному положенні: з такою ж стрімкістю, з якою Україна відходить від впливу Російської імперії та російської мови, вона рухається в інший імперський мовний проєкт - проєкт англійської як мови Імперії (Гардт та Негрі). Ця теорія виникла в англійському середовищі та з самого початку була критикою імперського положення англійської мови. Ми продовжуємо цю лінію і переносимо напрацювання про роль англійської мови, зроблені попередніми теоретиками, в український контекст. Водночас ми йдемо далі та застосовуємо загальні положення цієї теорії й до російської мови.

Задля адаптації теорії мовного імперіалізму під сучасні реалії вводимо концепт *lingua franca* - мови глобальної комунікації. Основна дилема *lingua francas* полягає в амбівалентності цих проєктів. З одного боку, вони є імперськими проєктами, які за мету мають формування сфер впливу, розповсюдження ідеології, формування центрів тяжіння капіталу, заглушення мовлення Іншого, уможливлення його експлуатації тощо. З іншого боку, *lingua francas* є необхідною умовою глобального світу - саме вони уможливають функціонування глобальної світ-системи, вони надають можливість глобальної комунікації, контакту з Іншим тощо. Таким чином, *lingua franca* виявляються імперським проєктом, від якого неможливо відмовитися. Що російська, що англійська мови позиціують себе саме як *lingua francas*, таким чином вони є структурою м'якої сили.

Об'єкт дослідження – теорія мовного імперіалізму, яку ми концентруємо й застосовуємо у концепті *lingua franca*.

Предмет дослідження – функціонування російської та англійської як *lingua franca* в українському контексті.

Метою дослідження є вивчення впливу проєктів мовного імперіалізму (що концептуалізуються як *lingua franca*) на українське суспільство. Чітке розуміння, як працюють ці проєкти та який вплив вони

здійснюють на українське суспільство, дозволить краще протистояти імперіалістичному впливу цих проєктів. Зокрема ми спробуємо дослідити, що можна зробити, аби послабити імперіалістичний вплив та запропонувати декілька змін в сучасній мовній парадигмі, які можуть позитивно вплинути на вирішення дилеми.

Заради досягнення визначеної мети дисертаційного дослідження було виокремлено наступні **завдання**:

Встановлення зв'язку між теоріями імперіалізму та мовного імперіалізму. Це передбачає реконструкцію напрацювань ряду дослідників як імперіалізму, так і потім мовного імперіалізму. Після цієї реконструкції проведемо їх порівняння для встановлення зв'язку між теоріями.

Концептуалізувати поняття *lingua franca*, яке ми використовуємо для опису сучасного мовного імперіалізму.

Проаналізувати сучасне українське суспільство (після вторгнення РФ 2022 року) на те, який вплив здійснює на нього російська та англійська *lingua francas*. Це передбачає й встановлення особливостей цих двох проєктів, наслідки їх функціонування на теренах України тощо.

Протягом дослідження запропонувати зміни для сучасної мовної парадигми, завдяки яким можна було б уявити *lingua franca* як суто комунікативний проєкт.

Теоретико-методологічною позицією дисертації є теорія мовного (лінгвістичного) імперіалізму, в першу чергу представлена напрацюваннями Б. Качру, Ю. Цуда, Р. Філіпсона. Також важливі концепти черпаємо з постколоніальних студій (Ф. Фанон, Е. Саїд, Г. Баба, Р. Чау), якими насичуємо й доповнюємо теорію мовного імперіалізму. Окрім того, використані такі загальнонаукові методи: порівняльний (порівняння імперіалізму англійської та російської мови), аналіз і синтез (проаналізовані теорії мовного імперіалізму та імперіалізму, їх висновки синтезовані в загальну теорію), абстрагування (моделювання *lingua franca* як універсальної моделі для імперіалізму різних мов) тощо.

Наукова новизна полягає у тому, що дана робота є першою в українській філософській думці систематичною спробою адаптувати досягнення теорії мовного імперіалізму до українського контексту. Окрім цього, задля досягнення зазначеної мети, вводиться концепт *lingua franca*, під якими будемо розуміти мови, що використовуються для глобальної комунікації.

Уперше:

- вводитьься концепт *lingua franca* як мов глобальної комунікації;
- напрацювання теорії мовного імперіалізму, присвячені пануванню англійської мови, застосовані до російської мови;
- вводитьься поняття трансмовного суб'єкта;

Уточнено й поглиблено:

- зв'язок між імперіалізмом та мовним імперіалізмом;
- теорія імперіалізму викладена з акцентом та мовній компоненті у здійсненні економічної експлуатації;
- розкрито, що традиційний мовний імперіалізм базується на мультикультурній логіці, що суперечить транскультурній суті сучасного суб'єкта;
- розрізнення Внутрішнього, Зовнішнього й Розширюваного кіл, які були перенесені на контекст російської мови та доповнені на основі досвіду розповсюдження російської мови;
- поглиблена теорія мовного імперіалізму, яка була доповнена напрацюваннями з теорії культурного імперіалізму/постколоніальних студій;

Набули подальшого розвитку:

- малий концепт Рансьєра щодо комунікативних стратегій влади/опору;
- концепт Р. Барта щодо фігур системності, викладений в контексті його "Війни мов";
- теорія мовного імперіалізму, яка була доповнена напрацюваннями постколоніальної теорії, а також концептами Ж. Рансьєра та Р. Барта;
- були подальше запропоновані зміни у сучасній мовній парадигмі задля послаблення імперіалістичного впливу глобальних мов.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів потенційно можуть бути корисними для створення мовної політики всередині держави. Кінцева мета дослідження - знайти шлях, який би надав українському суспільству як і можливості до глобальної комунікації, так і до мінімуму звів би імперіалістичний вплив, що особливо актуально в часи посиленої англізації українського суспільства. Теоретичне значення ж роботи пов'язується зі спробою вирішити проблемні моменти в теорії мовного імперіалізму, застосування й адаптація цієї теорії до українського контексту. Також вважаємо, що введення концепту *lingua franca* є потенційно плідним для дослідження глобалізованої сучасності.

Ключові слова: Global English, глобалізація, глобальні мови, імперіалізм, мовний імперіалізм, мовна політика, “мовчазний суб’єкт”, постколоніальні студії, постструктуралізм, російський імперіалізм, російська мова, російсько-українська війна, світ-системний аналіз.